

XXIV. Duchovní – neduchovní

Cílem této studie je ukázat na křesťanské pojetí duchovní (spirituální) skutečnosti a jejího dopadu na podobu každodenní služby nemocným a umírajícím.⁵⁷²

1. Kontext kladené otázky

Ocitli jsme se v supermarketu tužeb – z náboženského hlediska to znamená, že se nám nabízí více smyslů života a že je stále těžší rozlišit na rovině osobní zkušenosti, co je pravdivé, co je a není závazné, co je nepravdivé a nepřijatelné. Základní pocit dnešní Evropy je nazýván implozí, očekáváním určitého druhu vnitřního zhroucení, které může zasáhnout celou planetu – neobnovují se generace (*demografická imploze*), setkáváme se s marginalizací skupin, nezaměstnaností a násilím (*sociální imploze*) a kultem prodejnosti, rozkladným přístupem k sexualitě a destruktivní mocí sdělovacích prostředků. Nabídka smyslů života je rovněž v implozi, projevuje se výsměchem, nihilismem, drogovou závislostí. Hluboké poznání psychiky člověka dosahuje na samou hranici duchovního světa. Zdá se, že vesmír překypuje inteligencí. Komerencializace náboženských tradic vede ke konkurenci na poli spiritualit.⁵⁷³

⁵⁷² Příspěvek pronesený na semináři České asociace sester – sekce paliativní, Brno 12. 4. 2002.

⁵⁷³ Srv. CLÉMENT, O. *Pohledy do budoucnosti*. Velehrad : Refugium, 1998, s. 11–14.

2. Užívání slova duchovní

Můžeme rozlišit v běžném užívání několik základních typů užívání slova „duchovní“ („spirituální“). Rozlišení jednotlivých způsobů užívání slova „duchovní“ je důležité k tomu, abychom rozpoznali „předpochopení“, které do tohoto slova lidé vkládají. Toto „předpochopení“ je pro rozhodování často důležitější než teoretické poznání. Člověk se v praxi rozhoduje spíše na základě citu než racionální úvahy. „Předpochopení“ pak můžeme zařadit vlastně do oblasti citění, a ne reflexe.

Pod pojmem „duchovní“ nejčastěji rozumíme něco **netělesného a nemateriálního**. Pod vlivem negativního postoje ke všemu tělesnému se duchovní popisuje jako skutečnost, která se hmotné či tělesné závislosti zbavuje. V radikálním podobě pak duchovní je chápáno jako protiklad tělesného. Tento přežívající pohled je sále ještě nejčastějším a nejzrůdnějším zkrslením křesťanského pohledu na duchovní skutečnost.⁵⁷⁴

„Duchovní“ chápeme často ve smyslu něčeho **přidaného, připojeného**. Člověk si žije svůj dobrý lidský život a přidává k němu něco navíc: modlitbu, náboženské zvyklosti, obřady, hodnoty. Řídí se náboženským kodexem, nese v sobě přináležitost k nějaké církvi. Svému životu dává další rozměr, duchovní, nadpřirozený. Od nadpřirozeného je pak už pouze krůček k mimopřirozenému, mimořádnému. Proto duchovní svět bývá spojen s mimořádnými věcmi, jako například se zázraky, zjeveními, mimořádnými obdarováními, hrdinskými ctnostmi.

„Duchovní“ chápeme jako **posvátné**, které poznáváme jako něco neužitečného, čeho si však vážíme více než vlastního života. Víme, že například hroby našich předků jsou posvátné, jsou

⁵⁷⁴ Srv. RUPNIK, M. Duchovní život. In *Spiritualita, formácia & kultura*. Velehrad : Refugium, 1995, s. 95–98.

nedotknutelné. Snoubí se se světem, který je nám drahý. Je nepsaným zákonem, který uznáváme všichni a na který se odvoláváme, když někdo pošlapává duchovní hodnoty sdílené, uznávané a posvěcené generacemi.

„Duchovní“ je však rovněž něco **neočekávaného**, co se nám zjeví jako znamení, jako hrůzné či fascinující tajemství. Je něčím, co zcela mění a ruší dosavadní řád věcí, zakládá novou skutečnost, kterou jsme neočekávali. Je mocí, která se člověka zmocní, ať chce, nebo nechce. Krásná dívka, která má světskou kariéru před sebou a cititele pod svými nohama, se najednou rozhodne sloužit chudým jako řeholnice ve společenství Matky Terezy. Obrácení člověka z hříšného života a jeho konverze.⁵⁷⁵

3. Křesťanské pojetí duchovního života

Křesťanské pojetí duchovního se od ostatních pojetích spiritualit liší tím, že je nesené pojmem „osoba“. Již etymologie slova nás vede k otázce, kým je člověk „sám o sobě“. Není to jeho sebevědomí; to, co si myslí sám o sobě (psychologický přístup), ani to, co si o něm myslí druzí (sociologický přístup), ale to, jak o něm smýšlí Bůh, jak mě vidí a vnímá.⁵⁷⁶

Základní přístup křesťanské antropologie můžeme shrnout poněkud zjednodušeně a nepřesně, ale k našemu účelu zcela dostačujícím způsobem takto: člověk se rodí na tento svět jako člověk – to znamená s lidskou přirozeností. Přirozenost je to, co nás spojuje s ostatními lidmi – rozum, vůle, cit, sociální a psychologické potřeby, vnitřní struktura, společná zákonitost

⁵⁷⁵ Srv. NEUBAUER, Z. O posvátnosti místa – genius loci. In *O posvátnu*. Praha: Křesťanská akademie, 1993, s. 55–56.

⁵⁷⁶ Srv. AMBROS, P. *Křesťan a život ve světě*. Olomouc: UP, 1998, s. 26–44.

individuálního růstu a zrání, lidská důstojnost, lidské hodnoty, dary atd. Člověk se však rodí rovněž se svojí jedinečností, neopakovatelností a originalitou. To vyjadřuje snad nejlépe naše jméno. Naše jméno ukazuje na naši nezastupitelnost. Věříme a poznáváme, že v konkrétním člověku je skryta jiskra něco božského, vyjádřená naší intimitou. Člověk dobře vnímá svoji příslušnost k lidskému rodu, ale zároveň vnímá svoji osobitost, osobnost, individualitu. Naše lidství už tím, jak je rozděleno a zároveň sjednoceno sexualitou, ukazuje, jak v hledání lidské důstojného prožívání zkušenosti našeho mužství a ženství, jež je dnes tak silně narušeno, se osobou teprve bolestně stáváme. Když člověk přijímá svým narozením lidskou přirozenost jako velký dar, je v něm osoba již potencionálně, ale ještě nedokonale přítomná. Zároveň však tento dar se stává jeho úkolem osobou se teprve stát. Proto smyslem lidské sexuality je na prvním místě uchovat v člověku také rozměr neopakovatelnosti, která musí být stále znovu objevována; neúplnosti, která musí být stále znovu doplňována, a nehotovosti, která žádá stálý růst. Na příkladu prožívání sexuality vidíme, jak je obtížné přijmout plně duchovní rovinu svého života. Co tím vlastně myslíme?

Křesťanský přístup ke spiritualitě je založen na víře a přesvědčení, že jedinečnost, neopakovatelnost a originalita člověka; to, co v něm nazýváme osobou, se v plném slova smyslu rodí až ve vztahu s Bohem, který nám zjevil nejen své božství (svoji moc, nekonečnost, věčnost, svatost atd.), ale i svůj osobní, vnitřní, intimní život. Křesťanství v sobě uchovává přes dlouhé generace věřících křesťanů hlubokou zkušenost toho, jak se Bůh odhaluje člověku, svěřuje mu své otcovské starosti, svůj vnitřní dialog a cítění, svůj způsob přebývání s lidmi. Víme dobře, že kvalita vztahu se rozpozná podle hloubky vzájemného prožívání. Když nám druhý člověk dá nahlédnout v důvěrném hovoru do svých pocitů, zápasů a motivací, něco se změní. Když se rodičům

podarí, že dospívající dcera jim svěří všechny vrstvy svých vnitřních hnutí, své city, které v sobě chová k druhým, k rodičům, k úspěchu i k neúspěchu, k zahanbení a pokušení, je to velký dar, který se získává jen velmi vzácně.

Křesťanské pojetí duchovního života není založeno na dokonalosti přirozenosti (kvalita našich ctností, síla vůle, úspěchy v získávání duchovních hodnot), nýbrž na dokonalosti vztahu. Pokusím se přiblížit vztah na několika příkladech. Maminka s dítětem jsou na pískovišti a dítě se hluboce zajímá o svůj tunel. Všude je rušno, dětský rej. Přijde hodina odchodu. Maminka zavolá na dítě a mezi těmi tisíci hlasy zvnějšku a zevnitř dítě neomylně zaslechne hlas své matky, protože jeho hra je hrou v její přítomnosti. Přítomnost je taková vazba, která utváří dítě v základu jeho intimity. Dítě si hraje v plném zaujetí s předmětem svého zájmu v přítomnosti matky. Vztah definujeme jako hlubokou a naprostou úctu před jinakostí druhého, která nezávisí na naší vůli, a přece nás spojuje nezrušitelným poutem, protože je garantována láskou. Mateřská láska dobře rozliší jinakost toho, kdo tvořil součást jejího těla. Jestliže v sobě neponese úctu k této jinakosti, pak dítěti uškodí – nikdy se nestane osobou, zůstane navždy plodem. Zároveň však se k této jinakosti vztahuje, vychází ze sebe a žije život svého dítěte – sice jiným způsobem než dítě samo, ale žije i jeho život. Na základě vztahu se rozvíjí jedinečnosti života dítěte, které musí být zcela svobodné, odpovědné, osobité, které však zůstává kvůli vztahu rovněž životem matky či otce. Zápas se odehrává mezi tím, jak žít samostatně, a tím, jak žít společně.

Druhým příkladem vztahu můžeme ukázat na významu lidského studu. Pocit studu je spojen v první řadě se sexuálním životem. Když myslíme na to, co jsme spáchali, vzniká v nás reakce na porušení morální zásady: všeobecný pocit studu. To se stane i tehdy, když spácháme něco přímo na poli sexuality; jednáme-li

podle svých nižších choutek, proti své stydlivosti nebo proti jasnému vědomí toho, co je nadřazeno hmotným věcem. Stud se netýká jen tělesnosti, ale všech morálních oblastí, především sexuálního života. Smyslem života zvířat je uchovat rod. Jejich pudovost pomáhá zachovat druh. Instinkt je proto tak silný, aby rozmnožováním uchoval ne jedince, ale živočišný druh. Člověk je však něco více než zvíře; cítí se být výjimkou ve světě zvířat, cítí, že může určovat svůj život. Sexuální objetí je rovněž výrazem osobní lásky manželů. Člověk dobře vnímá, že jeho sexuální život může ohrozit tento důležitý význam lidské sexuality. Stud proto jako silný cit chrání v člověku to, aby se jeho prožívání sexuality nepodrobilo výlučně uchování rodu, ale uchování vztahu. Zachování rodu, střídání generací vidí jako nedostačující a ve vztahu k osobní integritě často i zbytečné.⁵⁷⁷

Duchovní je z křesťanského hlediska taková osobní přítomnost Ducha svatého, která postupně pronikne všechno to, co člověk je a co člověk má. Konkrétně to znamená, že je to taková přítomnost milujícího Boha, který k nám našel osobní cestu skrze Krista a dar Ducha svatého. Z naší strany je to taková otevřenost k přítomnosti Boží a ke způsobu, jak nám chce být blízko, která v nás je trvalá. Boží vztah k nám a náš vztah k Bohu vede k tomu, že se stáváme tím, jak nás milující Bůh vidí. Jsme tím, co o nás Bůh Otec říká, dovedl nás k tomu Ježíš Kristus a uschoпил nás k tomu Duch svatý přítomný v církvi. Pokusme tuto velmi složitou a těžkou definici přeložit do řeči lidské zkušenosti. Duchovním se stává v nás to, co v nás vidí Bůh a jak nás vidí. Kým jsme z jeho strany. Jedinečnou ilustrací může být příběh prostitutky. Ubohá žena prošla těžkou životní zkušeností novodobého

⁵⁷⁷ AMBROS, P. Sexualita a manželství. Příspěvek ke spiritualitě manželství. In *Žena v církvi a ve společnosti II*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s. 18–30.

otroctví, které nehovoří pouze o morální výši ženy, ale o hluboce narušených sociálních vazbách, které můžeme pojmenovat jako „struktury hříchu“. S pomocí jedné církevní organizace se jí podařilo vyjít z tíživého a ponížujícího bludného kruhu. Prodělala nejen terapii v křesťansky orientovaném charitativním zařízení. V něm poznala společenství lidí, kteří viděli nejen její bídu, ale i její hrozivý lidský úděl. V odpuštění potkala živého Boha, nechala se pokřtít a přijala jméno Magdaléna. Po určitém čase našla svého budoucího manžela a připravovala svatební obřad. Přišla za knězem, který ji celou dobu doprovázel, a se zářícíma očima se mu svěřila se svým plánem. Ke svatební obřadu si vezme dlouhé bílé šaty a závoj, protože chce jít k oltáři jako žena panensky čistá. Kněz se jí nato zeptá, jak to vlastně myslí. Žena odpověděla: „Bůh mi přece odpustil. A svým odpuštěním mě znovu stvořil. Vidí ve mně ženu panensky čistou a připravovanou pro manžela. Jsem přece tím, čím mě on vidí.“ Duchovní život v první řadě není to, co my děláme pro Boha, ale co Bůh koná v nás. Duchovní život je Boží drama lásky; to, jak o nás bojuje, je jeho bolestí pro nás a jeho radostí v nás. Druhotně je pak naším vědomím o tomto Božím vztahu k nám jako skutečnosti, která nás tvoří. Konečnou jistotou o naší kráse, ceně, hodnotě, jedinečnosti atd. nezískáme naším sebeutvrzováním se, nýbrž vyznáním. Bůh nám vyznává lásku ne kvůli tomu, co děláme dobře nebo špatně, ale kvůli tomu, že v nás objevuje něco podobného, co s ním sdílíme: schopnost být osobou.

4. Projevy duchovního života ve službě umírajícím

Co je vlastně z tohoto hlediska duchovní službou umírajícím? Duchovní službou v tom nejvlastnějším slova smyslu je taková pomoc člověku, která mu otevře vztah k Bohu. Pomoci

mu, aby přijal to, jak se na něj Bůh dívá a aby tato Boží přítomnost prostoupila celý jeho život. Můžeme se zeptat ještě ostřeji. Máme vůbec možnost do vztahu mezi Bohem a člověkem vstoupit? Nebo je to dokonce naše povinnost?

Osobní zkušenost je něco nepřenosného a nezastupitelného. Víme, že mnohé věci můžeme sdílet. Mnohé můžeme sdílet v pracovním kolektivu. Společná práce je důležitou lidskou zkušeností, a my můžeme mnohé osobní zkušenosti sdílet. Proto se scházíme, abychom si předali zkušenosti. Ale nemůžeme se předem naučit všechno, ale stejně budeme stát jednou před pracovním problémem, který musíme vyřešit sami. Když se nám začne jednat o to, abychom sdíleli více v tom, co děláme, pokusíme se mít stejného ducha. Tím říkáme, že jsme otevřeni stejným hodnotám a přístupům. Chceme najít společnou řeč, jazyk. Společně se o něco zajímáme, společná práce může sloužit k vytváření všeobecně platných duchovních hodnot ve vědě, v umění, v práci. Tím vytváříme společenství ducha. Když navíc najdeme někoho, komu se můžeme svěřit; když dáme možnost druhému vstoupit do své intimity a dáme mu porozumět tomu, co je navenek lidem skryté, odhalujeme to nejhlubší a nejskrytější v nás takovým způsobem, že ten druhý už není cizincem a nezaujatým divákem. Pak můžeme hovořit o společenství lásky.

Může člověk i v té nejvyšší formě lidského sdílení, jakou je hluboká osobní láska mezi lidmi, vstoupit a postarat se o druhého v tom, co je mu nejvlastnější? Existuje v nás něco, co nemůžeme sdělit ani tomu nejmilovanějšímu člověku? Ano, takovou oblastí je umírání a smrt. Jsou záležitosti, která nemá vztah k ničemu z toho, co známe. Nemůžeme ji předem nacvičit, každý ji musí prožít sám za sebe. Každý umírá svou vlastní smrtí a nakonec v ní zůstává sám. V celém životě je tento tichý rozměr přítomen. V tomto jsme odkázáni sami na sebe. V podstatě můžeme rozlišit dvě skupiny lidí. Ty, kteří jsou si toho vědomi, a žijí

tak, že vnímají svoji smrt jako nevyhnutelný úděl, a proto jí jdou vstříc, a ty, kteří smrt vytěsňují ze svého života, a když jim do života vstoupí, přijímají ji jako ortel.

Co vlastně člověk koná ve svém umírání a svým umíráním? Vkládá do svého života smysl či nesmysl svého žití. Svým nejnítějnějším postojem tváří v tvář smrti říká výslovně či alespoň mlčky, zda jeho život má, nebo nemá cenu. Dává svému životu konečnou podobu a tvář. Křesťan je přesvědčen, že mu Bůh vložil do rukou tuto volbu: může, ale nemusí vložit svůj život do rukou toho, kdo ho k životu povolal. Jestliže jsme řekli, že duchovní služba ve vlastním slova smyslu je taková pomoc druhému člověku, která mu napomáhá objevit vztah Boha k člověku a obráceně, můžeme se zeptat: může člověk vstoupit do života druhého tak hluboko, že mu může být nápomocen ve chvíli, kdy rozhoduje, zda se má ve své absolutní svobodě svěřit do Božích rukou? Víme, že se můžeme pokusit člověka ovlivnit zvnějšku (agitací, moralizováním, citovým vydíráním atd.), ale to není duchovní služba, ale náboženská manipulace. Když se věřící křesťan o něco takového pokouší, často to odůvodňuje povinností. Ale kdyby dělal takovéto přemlouvání kvůli splnění své povinnosti, pak to dělá kvůli sobě a tato jeho činnost nemůže být nazvána duchovní službou.

Co tedy máme na mysli, když mluvíme o skutečné péči o duši bližního? Mezi mnou a umírajícím je propast, kterou nemůže žádný člověk překonat. Nikdo z nás nemůže ani v té největší lásce zaujmout místo toho, kdo umírá. Narážíme na bariéru, kterou cítíme my sami i umírající. Je to hranice, kdy člověk rozhoduje o tom, jaký smysl vtiskne svému životu, nebo lépe řečeno, jaký smysl svého života přijme. Když má člověk hovořit s Bohem, neexistuje pro nás možnost, jak vstoupit do tohoto prostoru na základě společenství práce, společenství ducha či společenství lásky. Jestliže tedy pro nás přesto existuje možnost druhému

nabídnout duchovní péči, pak tou jedinou cestou do skryté hlubiny člověka je cesta z druhé strany; cesta, která vede skrze nekonečně vzdáleného Boha. Do nejskrytějších hlubin člověka, kam může vstoupit člověk sám a kam může nechat vstoupit Boha, můžeme vstoupit prostřednictvím našeho vztahu k Bohu.

Je to podobné rozlišení mezi manželstvím, které je civilně platné, a manželstvím jako svátostí. Když začne manželský vztah umírat, jsme povinni rozvinout všechny naše schopnosti a znalosti psychologické, sociologické i pedagogické. Víme dobře, že přes všechnu jejich užitečnost a potřebnost známe jejich hranice. Lidská zloba, nenávisť, žárlivost atd. jsou tak hluboké, že lidské prostředky selhávají. Svátost manželství žije ze stejné dynamiky jako ostatní. Svátost však znamená, že je mezi manželi z obou stran přítomno Boží tajemství. Kde se ztratí možnost vzájemné partnerské komunikace, kde existují lidsky nepřekonatelné a nepřekročitelné hranice, existuje za předpokladu živé víry a duchovního života možnost přijít k druhému skrze Boha. To znamená, že to, co prožívám sám s Bohem, mi pomůže otevřít oči. Když prosím, toužím a modlím se, Bůh mi dá druhého nahlédnout tak, jak jej vidí sám.

Ten, kdo chce nabídnout umírajícímu (kterémukoliv druhému člověku) duchovní péči, sám musí najít cestu k Bohu, aby mohl nalézt cestu do nitra bližního, kterou sleduje Bůh sám. Nejkratší cesta k člověku je cesta, po které kráčí vstříc člověku Bůh sám. To se děje v lásce, která je nám vylita do srdce skrze Ducha svatého, který nám byl dán skrze Ježíše Krista. Skrze působení této lásky se ukáže, že ona jde opravdu onou dvojsměrnou cestou a že skutečně dosahuje až „za“ lidská rozhodnutí. Láska, kterou dostáváme od Boha, umožňuje rozumět rozhodnutím druhého člověka, ona sama znamená porozumění. Když se snažíme poznat hlouběji druhého, například v jeho umírání, pokoušíme se najít příčiny a vnitřní důvody jeho stavu. Když

poznáváme druhého láskou, kterou nám vlil do srdce Bůh, přijímáme druhého takového, jaký je v Božích očích. Bůh nás miluje nepodmíněně, to znamená, že nás miluje bez důvodů; nepotřebuje argumenty. Jen když sami Boha milujeme, chápeme, jak je to vůbec možné. Ten, kdo Boha nemiluje, se začne tvrději ptát a jeho tázání nakonec nepřinese uspokojivý výsledek. Takováto láska je spoluúčastí na Boží péči o spásu druhých.⁵⁷⁸

Duchovní služba umírajícím není založena na tom, co děláme, ale jakým způsobem to děláme; na tom, kdo tento kontakt s umírajícím v sobě nese. Základní prostředek duchovní služby je modlitba, která dává naší službě duchovní vidění, citění a účinnost. Je zdrojem inspirace, zdrojem dobrých myšlenek a vnučení, které se projeví ve všech věcech, kterými umírajícím pomáháme.

⁵⁷⁸ Srv. RAHNER, K. Weihe des Laiens zur Seelsorge. In RAHNER, K. *Schriften zur Theologie*. Einsiedeln - Zürich - Köln : Benziger Verlag, 1959³, s. 313-328.

XXV. Kam směřuje náš zasvěcený život?

Téma zasvěceného života je jedním z těch, která jsou v současné církvi od druhé poloviny 20. století nejhluběji promyšlena. Jeden z důvodů lze objevit ve skutečnosti, že řeholníci a řeholnice podobně jako v minulosti i dnes významně obohacují život církve.⁵⁷⁹ Paradoxně můžeme toto tvrzení spojit s objevováním nové důstojnosti laika a hodnoty duchovního života každého člověka.⁵⁸⁰ Ještě těsně před zahájením druhého vatikánského koncilu se zdálo, že z hlediska teologického je řeholní život dostatečně znám: řeholníci byli křesťany povolány k dokonalosti následováním tří evangelijních rad. Ostatní křesťané, laici, byli povoláni žít „jen“ podle Božích přikázání. Cíl svatosti řeholníka byl jednoznačně považován za vyšší. Řeholní život byl „stavem dokonalosti“, protože užíval prostředků dokonalosti. Příkazy Desatera zavazovaly všechny křesťany; evangelijní rady byly určeny jen některým.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Základní prameny *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu (dokumenty z let 1964-1997)*. Olomouc : MCM, 1997.

⁵⁸⁰ Srv. RUPNIK, M. I. Duchovní život. In *Spiritualita, formácia & kultúra*. Velehrad : Refugium, 1995, s. 93-144.

⁵⁸¹ Toto pojetí bylo odůvodněno klasickou biblickou perikopou o povolání bohatého mládence (Mt 19,16-22). Pojetí Tomášovo bylo téměř zapomenuto (*Summa*, I-II, q. 108; II-II, qq 184-189).